

Umbrai Laura

A BUDAPESTI SERTÉSHIZLALÁS ÉS -KERESKEDELEM TÖRTÉNETE A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN*

A városi lakosság ételmező-ellátásában a megfelelő mennyiségű és minőségű hús biztosítása mindig elsőrendű kérdés volt.¹ A mennyiségről az évszázados múlt-ra visszatekintő helyi vásárok gondoskodtak, míg a minőség ellenőrzését, főként közegészségügyi okokból, a hatóságok vállalták magukra. A dualizmus utolsó évtizedeiben már az állam és a városi autonómia is törekedett a piaci folyamatok finom irányítására. Ennek eredményeként az érzékelhető húsaremelkedés ellenszert kereső főváros² szembe került az inkább a kivitelre termelő mezőgazdaságot támogató (ezáltal a városi lakosság ételmezésére negatívan ható)³ kormányzati gazdaságpolitikával. Eközben a sertéskereskedelmet is folytató kőbányai hizlaldák mint állam az államban, speciális feladatot tölthettek be Budapest húskereskedelmi rendszerében. A tanulmány azt a szövevényes és elágazásokban bővelkedő utat mutatja be, amit a hatóság járt be a lakosság húsellátásának javítása érdekében az adminisztratív intézkedésektől az ágazatban való konkrét szerepvállalásig.⁴

A sertéskereskedelem és -hizlalás múltja

Az 1700-as évek első felében Pesten és Budán a sertéseket leginkább zsírjuk miatt tartották, a zsírsertések húsa kevésbé volt népszerű. A hatóságok már ekkor hangsúlyt helyeztek a közegészségügyi érdekek biztosítására, és megtiltották a disznók pocsolóházakban dagonyáztatását, a mészárosoknak pedig tilos volt a sertéshús kimérése, azzal ugyanis egy önálló iparág képviselői, a hentesek foglalkoztak.⁵ A 18. század végén tovább szigorítottak a feltételeken, amikor Pest város tanácsa elrendelte, hogy a sertéskereskedők az óljaikat a városi lakóházak közeléből a mai

* A tanulmány az NKFIH 137612 FK-21. számú projekt keretében a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében folytatott kutatásaim eredményeként született.

¹ A korabeli szóhasználat a hús elnevezésén egyaránt értette a marha- és a sertéshúst. Az állatok értékesítése és feldolgozása szempontjából ugyanakkor a két húsféleségre települő kereskedelmi és ipari tevékenység térben, időben és szervezeten is elkülönült egymástól. A marhavásár és vágóhíd berendezésére például már 1872-ben sor került, az ugyancsak nagy fejlődést ígérő sertésvásár és vágóhíd viszont – hosszú tervezési folyamatot követően – csak 1902-re készült el.

² A témáról bővebben lásd *Umbrai Laura: Miért lett lómészáros a főváros? Budapest húsellátási problémái a 20. század elején. Századok 156. (2022) 739–762.*

³ *Katus László: A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914.* Pécs 2009. 412.

⁴ A főváros, város, Budapest elnevezésen az önkormányzat szervét értem.

⁵ *Kőrösi József: Pestvárosi statisztikai évkönyv. Sz.K. Pestvárosi Statisztikai Hivatalának Közleményei. 7. kötet. Bp. 1873. 302–303.*

Népszínház utca környékére, a Hatvani vámvonalon kívüli mezőségre helyezték át.⁶ Innen azután a kereskedelmi sertés szállástelep 1819-ben a Gyálai/Gyáli út és az Üllői úti Sertés tavak közötti térségbe költözött át. Ez nagyjából a mai Népligettől délre az Üllői és a Soroksári út között fekvő régi, Gyepnek nevezett Lóversenytér mellett helyezkedett el. A szállástelepeknek a városközponthoz viszonylag közeli kialakítása azért is volt ekkor még szükséges, mert vasút hiányában lábön történt a sertések beszállítása, ami jelentős súlyvesztéssel járt.⁷

A 19. század második felére a vasútnak köszönhetően már nemcsak a távolabbi sertésenyésztő vidékek nyertek közvetlen összeköttetést Pesttel, hanem a sertések külföldi értékesítése is könnyebbé vált. A hizlalók 1854-ben az akkor kiépített kőbányai állomás közelében, a vasútvonal bal oldalán elhelyezkedő mai Kőbányai, illetve a folytatásában elterülő Kápolna, Jászberényi és Alsóvaspálya utcák mentén vásároltak területet, és ott állították fel a szállásokat. Ez volt az első hizlalótelep Kőbányán, amely utóbb (a kitűnő vasúti összeköttetésnek köszönhetően) Ausztriával, Németországgal és a dunai fejedelemségekkel is nagyarányú kereskedelmet folytatva nemzetközi jelentőségre tett szert.⁸ Az 1850-es évek végén azonban a város a közegészségügyi és köztisztasági problémák miatt, valamint a helyi szőlő- és nyaralótulajdonosok panaszára, jelentős anyagi áldozatok árán megváltotta az iparjogukra hivatkozó tulajdonosoktól a telkeket, és 1858-ban egy újabb (szintén kőbányai) telepet jelölt ki számukra.⁹

A külföldi piacok szerzése, illetőleg az ottani igényeknek megfelelő sertésenyésztési gyakorlatok meghonosítása érdekében 1869-ben megalakult az Első Magyar Sertéshizlaló Részvénytársaság, amely olyan eredményes tevékenységet folytatott, hogy Kőbánya az egyre domináló amerikai és orosz, sőt a mind tudatosabban fejlesztett német versenytársakkal szemben is meg tudta őrizni vezető szerepét a sertéskereskedelemben.¹⁰ A sertéstelep jelentőségét az állam mellett természetesen a főváros is felismerte, és annak fejlődését maga is támogatta további

⁶ Uo.

⁷ Előterjesztés a X. ker. kőbányai sertés szállástelkekre bekebelezett tulajdonjogi korlátozás föloldása ügyében, Fővárosi Közlöny, 1912. február 2. Melléklet 1.; *Dr. Bodor Antal*: Budapest mezőgazdasága. Statisztikai Közlemények. 65/2. kötet. Bp. 1931. 48. Bodor az adatait *Dausz Gyula*: Kőbánya története című művéből veszi, amelyre egyébként több, a témával foglalkozó leírás is nagyban támaszkodik.

⁸ Az első szállástelepet Schreyer András alapította, aki később jelentős kapcsolatot épített ki Németország és Bulgária irányában. Kőbánya ügye a pénzügyi bizottság előtt – Hock János kőbányai bizottsági tag hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1912. február 27. 718.

⁹ A 70 holdas, városi tulajdonú terület a kőbányai (akkor még csak) szekérút, a Pest–Szolnok vasútvonal, az összekötő vasút, valamint a ceglédi (akkor még gyömrői) szekérút között feküdt. Kőbánya ügye a pénzügyi bizottság előtt – Hock János kőbányai bizottsági tag hozzászólása. Fővárosi Közlöny. 1912. február. 27. 718.

¹⁰ Előterjesztés a X. ker. kőbányai sertés szállástelkekre bekebelezett tulajdonjogi korlátozás föloldása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1912. február 2. Melléklet 3.

parcellák eladásával és a városban található többi hizlalda idecsoportosításával. Az 1870-es évek elejére (a Kőbányán hizlalt, illetve csak eladásra ide szállított állatokat együttesen számolva) a telep forgalma már elérte az évi 1 millió sertést.¹¹ 1877-ben egészen az Üllői útig bővítették ki a telepet, így az alkalmassá vált már 180 000 sertés egyidejű befogadására.¹² A budapestiek húsígénye szempontjából is megkerülhetetlen feladatot ellátó kőbányai sertéstelep profiljában a helyi lakosság élelmezésének biztosítása csak marginális szerepet töltött be.¹³ Az eladási helyként is működő hizlaldákban azonban a helyi fogyasztó számára vásárló hentes mester is az exportárat fizette ki az állatokért.

Kőbányának különleges státusza volt a fővároson belül. Az 1888. évi VII. tc. 11.§-a értelmében a telep a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt állt, aki, mint legfőbb állategészségügyi és állategészségrendőri hatóság, maga szabta meg az állatforgalom lebonyolításának feltételeit a kőbányai piacon. 1893-ban aztán életbe lépett Kőbányán az állami állategészségügyi rendtartás, ami súlyosan sértette Budapest önrendelkezési jogát, mivel addig a város egyedül látta el ott az állategészségügyi felügyeletet.¹⁴

A sertésvész és gazdasági következményei

A kőbányai hizlaldák felfutásának a korábban hazánkban teljesen ismeretlen sertéspestis vetett véget, amelynek első jeleit 1895. április 22-én regisztrálták. A telepen négy hónapon keresztül tombolt a járvány, melynek tetőpontján az állomány 70%-a is elhullhatott a becslések szerint.¹⁵ A kórság terjedésének megállítására, azaz a sertésólak kiürítésére október 15-ig adott haladékot a földművelésügyi miniszter az attól sokáig vonakodó tulajdonosoknak.¹⁶ A lefertőtlenített

¹¹ 1870-ben csak a felhajtott sertések száma meghaladta a félmilliót, melyek közel kétharmadát külföldön értékesítettek. 1894-ben pedig a több mint egymillió sertés 90%-át, 904 000 db-ot adtak el, aminek 39%-át belföldön, szintén 39%-át Németországban, míg 22%-át Ausztriában értékesítették. A VIII. ügyosztály előterjesztése a X. ker. kőbányai sertésszállás telkeire telekkönyvileg bekebelezett használati korlátozás megszüntetése, valamint a kőbányai sertéshizláló és kereskedelmi telep jövő sorsa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1910. november 15. 2. Melléklet 3–4., Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a X. ker. kőbányai sertésvásárdíjak ügyében érkezett földművelésügyi miniszter leirata tárgyában – az ügy a közgyűlés előtt – Telkes Aladár hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1908. december 4. 1897.

¹² *Dr. Bodor Antal*: Budapest mezőgazdasága i. m. 48.

¹³ Előterjesztés a X. ker. kőbányai sertés szállásterületekre bekebelezett tulajdonjogi korlátozás föloldása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1912. február 2. Melléklet 2.

¹⁴ A magyar királyi közigazgatási bíróság ítélete a kőbányai sertés-szállásokban eladott sertések után a főváros által szedett vásárdíjak visszatérítése iránt, Bede György és társai sertéskereskedőknek a főváros ellen emelt panasa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1906. május 15. 742.

¹⁵ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a X. ker. kőbányai sertésvásárdíjak ügyében érkezett földművelésügyi miniszter leirata tárgyában – az ügy a közgyűlés előtt – Telkes Aladár hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1908. december 4. 1897.

¹⁶ A petroléum raktár sertéspiacának betiltása. Fővárosi Közlöny, 1895. október 4. 4.

sertésszállások december 15-e után ismét megkezdhették a működésüket, amit a piac lassú megélnkülése követett.¹⁷ 1896 januárjában azonban ismét felütötte fejét a betegség, ezért újból lezárták és kiürítették a telepet. Innentől kezdve már jóval szigorúbb szabályokat kellett követniük a hizlalóknak. A Magyarország egyéb területeiről Kőbányára szállítható és ott hizlalásra beállítható sertések számát 30 000-ben maximálták, és csak azok a fertőtlenített szállások kaphattak a továbbiakban működési engedélyt, amelyek a fertőzésmentes kapcsolat biztosítása érdekében közvetlen vasúti összeköttetéssel és a sertések fel- és lerakására kialakított önálló rakodóval rendelkeztek.¹⁸

A sertésvész miatt tömegesen vesztették el vagyonukat a vállalkozók. Egy ezzel összefüggésben indított per anyagából megtudhatjuk, hogyan is nézhetett ki egy hagyományos sertésszállás Kőbányán. Az alperes a területet még 1893-ban vásárolta a várostól, azzal a szokásos telekkönyvi korlátozással,¹⁹ hogy az csak sertésszállás fenntartására használható. A beruházás meg is történt, a friss tulajdonos kerítéssel vette körbe a telkét, amelynek Balkán utcai oldalán egy 13x5,6 méter széles, földszintes lakóházat létesített. A nyerstéglából készült lakóépülethez árnyékszék és kocsiszín is kapcsolódott, valamint a telepen egy egyemeletes, szintén nyerstégla épületet is emeltek szivattyúház céljára. A többi szálláshoz hasonlóan itt is létesítettek 15 sertés befogadására alkalmas faaklokot, amelyekben általában évi 200 sertést tartottak. A telephez tartozott még több nyitott és fedett téglahombár, valamint egy úsztató és egy 15 méter mély kút.²⁰

A sertésvész megállításának egyik legfontosabb eszköze a felvilágosítás volt, illetőleg az állategészségügyi ajánlások és rendszabályok megalkotása és betartatása. Ennek érdekében a *Fővárosi Közlöny*ben egy Útmutató jelent meg a sertésvész gyanúja esetén alkalmazandó intézkedések tárgyában, amelyből a tenyésztők, a hizlalók vagy a sertéshús feldolgozásával és értékesítésével foglalkozók mellett maguk a fogyasztók is hasznos ismereteket szerezhettek. A sertésvész rákfeneje ugyanis az volt, hogy a száj- és körömfájáshoz hasonlóan viszonylag könnyen átragadt egyik állatról a másikra. Sokszor előfordult, hogy bár a gazda időben észrevette a beteg, legyengült állatot, sőt az előírásoknak megfelelően, a betegség terjedésének megakadályozása érdekében a legrövidebb időn belül le is szúrta azt, az állat elpusztítása nem

¹⁷ Állategészségügyi helyzet. Fővárosi Közlöny, 1895. december 24. 2.

¹⁸ Azt is kikötötték, hogy csak egy falkában nevelkedett és legalább 120 kg-t elérő sertéseket lehetett Kőbányára hozni, kizárva ezzel az egyéb piacokon összevásárolt sertések beszállítását, melyek különösen megnövelték volna a járvány újabb felbukkanásának veszélyét. A földművelésügyi miniszter leirata Kőbánya ügyében. Fővárosi Közlöny, 1896. szeptember 18. 1.

¹⁹ Ehhez annak idején azért ragaszkodott a város, mert így akarta a hizlalókat Budapest területén tartani.

²⁰ A tanács előterjesztése Meduna Józsefné örökösei ellen indított per kapcsán. Fővárosi Közlöny, 1900. március 27. 405.

megfelelő körülmények között történt (például a többi állat mellett, a fekvő disznót a saját óljában leszúrva), ami növelte a fertőzés terjedésének kockázatát. A sertésvész okozó baktérium ugyanis nemcsak az állat ürülékében, hanem a húsában és vérében is jelen volt, így a szúrás következtében kiömlő vér ugyanúgy terjesztette a fertőzést, mint a még élő állat. A tájékoztató szerint ezért a beteg állatot mindig külön, lúggal jól fertőtleníthető helyiségben kellett elpusztítani, ha pedig erre nem volt lehetőség, akkor előírták, hogy a fertőzött talajt legalább 5 cm mélységig el kell távolítani.²¹

Gyakran előfordult, hogy az épp frissen megfertőződött állatok húsát még felhasználták emberi fogyasztásra. Ez elvben ugyan nem jelentett veszélyt a fogyasztó egészségére, de annál jobban veszélyeztette a település még fertőzéstől mentes óljait. A korabeli szokás ugyanis az volt, hogy a sertés húsát, mely eladás vagy ajándékozás folytán könnyen eljuthatott a környező településekre is, a gazdasszony a felhasználás előtt megmosta, majd a húslével szennyezett vizet, mint rendesen, a moslékhoz keverte. Maguk a fogyasztók sem voltak azonban teljesen védettek a sertésvéstől, hiszen a betegség előrehaladottabb formájában, még a hús gondos megfőzése vagy megsütése esetén is veszélyes volt az egészségre. Ezért különösen fontos volt, hogy az állatorvos ne csak a húst vizsgálja meg, hanem még a leszúrás előtt, élve lássa az állatot. A betegség súlyosabb fokára a sertés általános gyengesége mellett a véres vizelete vagy az orrvérzés is utalt. Ezek a jelek olyan esetekben is bizonyították a betegség fennállását, amikor az állat húsa alapján nem lehetett következtetni a fertőzésre. Előfordult például, hogy a hús nem tartalmazott a szokásosnál nagyobb mennyiségű, nyomásra megjelenő, sötétebb színű vért, vagy nem jelentek meg a szintén az emberi fogyasztásra alkalmatlan minőség tüneteként a vörös csíkok a hús rostjai között, illetőleg a vérerek nem váltak feltűnően láthatóvá. Egyértelmű jele volt a betegségnek az is, ha az állatok tüdeje keményebb, vérbővebb volt, és a vízbe merítés esetén lesüllyedt. A beleken sötétebb foltok, olykor csomók jelentek meg, a vesét pedig, mint ahogy a többi belső szervet is, feltűnően sok vér vette körül. De veszélyt rejtett magában a fertőzött állatok szalonnájának fogyasztása is. Az egészséges állatokból származó fehér színű szalonnához képest a beteg állatokéban vörös eresz, véres pontok, esetleg nagyobb véres foltok is kialakulhattak. Az ilyen állatok zsírja sem volt fogyasztható, míg a beteg állatból származó, de ezeket a jeleket még nem mutató szalonnát, igaz csak hőkezelésen átment zsír formájában, emberi fogyasztásra alkalmasnak tekintették. (A közfogyasztástól eltiltott szalonna sem veszett azonban teljes mértékben kárba, hiszen ipari célra, például szappanfőzésre felhasználható maradt.)²²

²¹ Útmutatás a sertésvéstben megbetegedett sertések húsának megvizsgálására. Fővárosi Közlöny, 1897. szeptember 1. 3.

²² Uo. 3–4.

A sertésvész megállítására érdekében az állatorvosok is megkezdtek a küzdelmet, és Kőbányán, Európában elsőként, felállítottak egy sertésszérumgyártó telepet. A magyar sertésszérumot a betegség ellen mesterségesen immunizált sertések véréből készítették, igen nagy költséggel és meglehetősen körülményes módon. Egy disznó vére 70–80 sertés számára szolgáltatott védelmet nyújtó vérsavót. A nagyobb arányú termelést biztosító sertésszérumtelepet 1908 legvégén létesítették a földművelésügyi minisztérium támogatásával a kőbányai Első Magyar Sertéshizláló Rt. Szállás utcai telkén.²³

Kőbánya sorsát végül nem a vész maga pecsételte meg, hanem a betegség terjedésének megakadályozására hozott forgalmi korlátozások. A fertőzés hírére Ausztria csökkentette sertésbehozatalát, Németország pedig teljesen lezárta határait a magyar sertésszállítmányok elől, így Kőbánya nemcsak az országos, hanem nemzetközi jelentőségét is elveszítette. Mindez a fővárosnak is komoly anyagi veszteséget okozott, hiszen az árufelhozatal csökkenése egyes városi jövedelmek (az állami húsfogyasztási adó után kirótt pótagó²⁴ vagy a városi vám) kiesésével járt együtt. A húsellátás biztosításának feladata mellett a főváros ezért is sürgette a szabad forgalom mihamarabbi visszaállítását.²⁵

A kereskedelmi korlátozások feloldása, majd a külföldi szállítások ismételt engedélyezése csak fokozatosan valósult meg. 1898 februárjában a földművelésügyi miniszter rendeletben engedélyezte Kőbánya és (új piaci tényezőként) Győr számára a vámmentes területekről származó sertésszállítmányok fogadását, s egyúttal mindkét vásár exportpiaci rangot is kapott.²⁶ A kőbányai piac a forgalmi korlátozások ellenére, még ha a szállástulajdonosok jelentős része fel is hagyott a nagybani sertéshizlallással, a századfordulót követő évekre lassan talpra állt. Az 1896-ra 90 000-re apadó éves sertésállomány 1902-re már 257 000-re nőtt. Ezt a szintet a következő években is tartotta ugyan, de régi fényét a telep már soha nem

²³ Az Első Magyar Sertéshizláló Rt. 1911-ben megszűnt, és a sertésszérum telep működtetését egy újabb részvénytársaság alapítása keretében a Magyar Általános Hitelbank folytatta. Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a létesítendő kőbányai sertésszérum termelő telep telkére bekebelezett használati korlátozás feloldása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1911. október 20. 2954–2955.; A sertésszérum telep ügye a közgyűlés előtt. Fővárosi Közlöny, 1911. október 24. 3023.; Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási évkönyve. XX. évfolyam. Bp. 1932. 460.

²⁴ A témáról bővebben lásd *Umbrai Laura*: Aki vesztett a vámon, az nyert-e a réven? A budapestiek esete a húsfogyasztási adóval. In: Adózás és adóelkerülés Magyarországon a 15–20. században. Szerk. Germuska Pál – Ö. Kovács József. Bp. 2021. 213–241.

²⁵ Beck Dénes indítványa a kőbányai sertésvásár és sertéskivitel ügyében. Fővárosi Közlöny, 1898. február 1. 5.

²⁶ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a fővárosi marha és sertésvásárokon létesítendő vásárpénztár ügyében. Fővárosi Közlöny, 1907. június 28. Melléklet 30.; Bizottsági és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelep helyett a kormány által Nagytétény községben létesíteni tervezett új hízolótelep ügyében. Fővárosi Közlöny, 1914. március 28. 917.; Jegyzőkönyv a Harmincas Bizottság üléséről. Fővárosi Közlöny, 1901. március 29. Melléklet 24–25.

nyerte vissza.²⁷ Az 1910-es évekre állandósult az évi 200 000-es forgalom, ami 30-40 000 sertés egyididejűleg történő hizlalását jelentette.²⁸ Kőbányán, „mely valamikor gócpontja volt az egész ország sertéskereskedelmének, ahol naponta milliók forogtak meg, és ahonnan egészen Ausztriáig, Német- és Franciaországig vitték az állatot, ennek az óriási forgalomnak ma már nyoma sincs” – értékelte a helyzetet 1908-ban a fővárosi közgyűlés egyik tagja.²⁹ A telepen a szállások 90%-a ekkor már elhagyatottan, düledezve, üresen állt, a 30-40 000 sertés pedig mindössze 8-10 hizláló szállásából került ki.³⁰

Kőbánya háttérbe szorulása a kormány sertésvásárookra vonatkozó decentralizáló politikájával is magyarázható. A sertésvész esetleges fellépéséből származó veszteségek mérséklése érdekében Darányi Ignác földművelésügyi miniszter egy új koncepciót dolgozott ki az országos sertéskereskedelem átszervezésére. Eszerint a korábbi gyakorlat helyett, mely egy központi exportpiacot működtetett, több vidéki vásár között osztotta fel az ország kiviteli sertésállományát. A terv megvalósítása el is kezdődött, de végül éppen ennek a lépésnek rótták fel a kortársak, hogy a kőbányai nagy nemzetközi vásár súlya (s ezzel forgalma is) Bécsbe tevődött át.³¹ Ennek elsősorban az volt az oka, hogy a Bécsi Állatértékesítő Központtal a kisebb, decentralizáció céljából létrehozott új magyarországi központok nem tudták felvenni a versenyt, míg erre kedvező gazdasági körülmények között, egy centralizált, jól működő (jó közlekedéssel, fejlett hitelviszonyokkal és

²⁷ A VIII. ügyosztály előterjesztése a X. ker. kőbányai sertésszállás telkeire telekkönyvileg bekebelezett használati korlátozás megszüntetése, valamint a kőbányai sertéshizláló és kereskedelmi telep jövő sorsa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1910. november 15. 2. Melléklet 4-5.; Előterjesztés a X. ker. kőbányai sertés szállásterületekre bekebelezett tulajdonjogi korlátozás feloldása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1912. február 2. Melléklet 4.

²⁸ 1898-ban még csak 17 000 sertés hizott egyszerre a telepen, ami havi átlagban 4-500 állat eladását jelentette, vagyis mindez a fénykor eredményeinek a töredékét tette csak ki. Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a X. ker. kőbányai sertésvásárdíjak ügyében érkezett földművelésügyi miniszter leirata tárgyában – az ügy a közgyűlés előtt – Telkes Aladár hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1908. december 4. 1897.

²⁹ Uo.

³⁰ Nemcsak Kőbányán esett vissza a sertésvész miatt megnövekedett kockázatú sertéstenyésztés, hanem az országos állomány is lecsökkent 6,4 millióról 4,2-re. *Katus L.: A modern Magyarország* i. m. 436.; A VIII. ügyosztály előterjesztése a X. ker. kőbányai sertésszállás telkeire telekkönyvileg bekebelezett használati korlátozás megszüntetése, valamint a kőbányai sertéshizláló és kereskedelmi telep jövő sorsa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1910. november 15. 2. Melléklet 7.

³¹ Bécsben a heti felhajtás már a 9000-et is elérte az 1908-as évben, míg korábban az alig tette ki a 3-3500-at, eközben Budapestre (azon belül is főleg az 1902-ben a IX. kerületben alapított sertésvásárra, de a csekély kőbányai felhajtást is ide számolva) alig érkezett 2000 állat a korábbi 15-18 000 helyett. Válasz Herz Lajos interpellációjára hús és hentes ügyben, Herz Lajos interpellációjára ismét a közgyűlésen. Fővárosi Közlöny, 1910. június 10. 1109., 1221.; Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a X. ker. kőbányai sertésvásárdíjak ügyében érkezett földművelésügyi miniszter leirata tárgyában – az ügy a közgyűlés előtt. Telkes Aladár hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1908. december 4. 1897.

nagymértékű fogyasztói piaccal rendelkező) budapesti kiviteli piac feltehetően képes lett volna.³²

A főváros és a lakosság sertéshús ellátása

A sertésvész okozta károkat a közéletmezés ügyére már régóta érzékenyen figyelő önkormányzat is igyekezett az intézkedéseivel enyhíteni.³³ Egyfelől felgyorsította a már évtizedek óta húzódó sertésvágóhíd és -vásár előkészítő munkálatait, miközben annak elkészültéig a ferencvárosi pályaudvar petróleumrakodó állomása³⁴ mellett egy ideiglenes, a köz- és állategészségügyi előírásoknak megfelelő, zárt (csak helyi értékesítésre létesített) sertésvásárt rendezett be. (Emellett – Darányi 1896-as kezdeményezése nyomán – másfél évtizedig napirenden tartotta egy Kőbányától független kereskedelmi és kiviteli sertéspiac, valamint az ezzel összeköttetésben lévő hízalótelep létesítését és konkrét lépéseket is tett ennek érdekében.) Erre a vidéki gazdák megsegítésén túl, elsősorban a lakosság olcsóbb hússal való ellátásának biztosítása miatt volt szükség.³⁵ A főváros tehát gyorsan reagált a sertésvész megjelenésére, illetve a nyomában fellépő forgalomkiesésre, hisz az első megbetegedések észlelésétől kezdve alig telt el három hónap, amikor 1895. július 3-án megnyitotta saját (Kőbányától független) konzum-vásárát a ferencvárosi rendező pályaudvar petróleumraktára rakodójánál.³⁶

A zárt vásárként működő intézménybe a földművelésügyi miniszter rendeletének megfelelően csak az ország járványmentes és külön forgalmi korlátozás alá nem eső községeiből érkezhettek sertések. Ezeket a kétnapos megfigyelést követően

³² A VIII. ügyosztály előterjesztése a X. ker. kőbányai sertésszállás telkekre telekkönyvileg bekebelezett használati korlátozás megszüntetése, valamint a kőbányai sertéshizlaló és kereskedelmi telep jövő sorsa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1910. november 15. II. melléklet 6–7., 9.; Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a fővárosi marha- és sertésvásárokon létesítendő vásárpénztár ügyében. Fővárosi Közlöny, 1907. június 28. Melléklet 30.; Bizottsági és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelep helyett a kormány által Nagytétény községben létesíteni tervezett új hízalótelep ügyében. Fővárosi Közlöny, 1914. március 28. 917.

³³ *Umbrai Laura*: Mit evett Budapest? A főváros ételmezéspolitikájának kialakulása és működése az első világháború éveiben. In: 1916 – A fordulat éve? Tanulmányok a Nagy Háborúról. Szerk. Kaba Eszter – Egry Gábor. Bp. 2017. 267–301., itt: 267–277.

³⁴ A ferencvárosi rendező pályaudvaron a Kőolajfőmítő Gyár Rt. külön rakodót és raktárt tartott fenn. Innen ered az itt létesítendő sertésvásár a forrásokban különböző (a ferencvárosi petróleum raktár melletti, vagy a petróleumraktár rakodója melletti) formákban előforduló elnevezése.

³⁵ A petróleumraktár sertéspiacának betiltása. Fővárosi Közlöny, 1895. október 4. 3.

³⁶ Az 1500 forint költségen létesített intézmény felügyeletét a közvágóhíd és marhavásártér helyettes igazgatója, Preusner Ferenc látta el, az állategészségügyi ellenőrzést pedig Wilhelm Ignác marhavásártéri állatorvos. A pályaudvaron az állatorvosok és a mérleg számára létesítettek egy épületet, illetőleg 7-800 db sertés elhelyezésére szállások is épültek. Az ideiglenes piac szolgáltatásait a felek állatonként 10 krajcárért vehették igénybe. A tanács előterjesztése a sertésbehozatal érdekében tett intézkedés tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1895. július 9. 4–5.

csak a budapesti hentesek címére fuvarozhatták tovább.³⁷ A beruházás rövid idő alatt jelentős előrelépést eredményezett: fennállásának első negyedévében már azazal, hogy 50 000 sertés érkezett a fővárosi fogyasztók számára, a serteshús árát sikerült kilogrammonként 40-54 krajcárral csökkenteni, ráadásul Kőbányának a budapestiek ellátásában játszott több évtizedes monopóliuma is megtört.

Az újdonsült budapesti vásár fejlődése Kőbánya újbóli megnyitásával megakadt. 1895. október 5-én a földművelésügyi miniszter beszüntette a petróleumrakodóra történő akadálytalan sertésbeszállítást. Ettől kezdve csak külön engedélyek mellett, kizárólag fertőzött községekből³⁸ származó állatok esetén járult hozzá a ferencvárosi szállításhoz. Ezzel vissza is állt az ismét *vészmentessé* vált (vagy akkor még annak tűnő) Kőbánya sok évtizedes egyeduralma.³⁹ A főváros többször is sérelmezte, hogy a kormányzat az intézkedéssel semmibe vette a város vásártartási jogát, hiszen hiába rendezhetett konzumvásárt Budapest, ha nem érkezhettek oda a lakosság ellátása szempontjából elegendő áru. Eközben a nemzetközi piacra dolgozó kőbányai hízalók a továbbiakban is megszabhatták a helyi fogyasztásra szánt sertések árát, holott Kőbánya a szó köznapi értelmében nem is tartott valódi vásárt, mivel az üzleteket közvetlenül a szállásokon kötötték.⁴⁰

A kormányzat 1896-os koncepciója

A ferencvárosi pályaudvaron felállított vásár fejlődését tehát a kivített előtérbe helyező kormányzati döntés az ország gazdasági érdekeire hivatkozva megakasztotta. A fővárosra nézve kedvezőtlen intézkedés egy átfogó, a termelési ág fejlesztését célzó elképzelés részét képezte, az eredeti elképzelés teljes megvalósulása

³⁷ Az ideiglenesen felállított ferencvárosi sertésvásáron 1902-ig nem létesítettek vágóhidat, vagyis a hentesek saját vagy bérelt vágóhidjaikon vágják az állatokat, így a mészárosokra vonatkozó vágás/vágóhidkényszer nem drágította a munkájukat. A henteseknek a megvásárolt állatokat kocsin kellett a telephelyükre szállítani, és a feldolgozást azonnal meg kellett kezdeni. A rakodóhoz kirendelt állatorvosok minden esetben értesítették az illetékes kerületeket, hogy a vágás körülményeit ellenőrizhessék a kerületi állatorvosok is. A tanács előterjesztése a sertésbehozatal érdekében tett intézkedés tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1895. július 9. 5.; *Umbrai L.*: Miért lett lómészáros i. m. 759.

³⁸ Abban az esetben, ha a hatóság tudomást szerzett arról, hogy egy meghatározott területen belül találtak beteg állatot, akkor az egész körzetet fertőzöttnek minősítették, attól függetlenül, hogy az adott településen észleltek-e egyáltalán megbetegedést.

³⁹ Petróleumraktár sertéspiacának betiltása. Fővárosi Közlöny, 1895. október 4. 3–4.; Bizottsági és tanácsi előterjesztés Festetits földművelésügyi miniszter úrnak a sertésbehozatal korlátozása, s a ferencvárosi rendező pályaudvar petróleumraktár rakodóján berendezett ideiglenes sertéslerakó állandósítása, s a sertés consumvásár létesítésének megtagadása ügyében kelt leiratra – a teljes levelezés az ügyben a főváros és a földművelésügyi miniszter között. Fővárosi Közlöny, 1895. október 22. Melléklet 5.

⁴⁰ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a földművelésügyi m. kir. miniszter úrnak a sertésbehozatal korlátozása s a ferencvárosi rendező pályaudvar petróleumraktár-rakodóján berendezett ideiglenes sertéslerakó állandósítása s a sertésconsum-vásár létesítésének megtagadása ügyében kelt leiratára. Fővárosi Közlöny, 1895. október 22. Melléklet 5.

nagyhatalmi pozíciót biztosított volna Budapestnek a sertéskereskedelem terén. Darányi tervei között szerepelt az ország sertésenyésztéséhez és hizlalási kapacitásához illeszkedő, nagyszabású kereskedelmi és kiviteli piac megteremtése, illetőleg egy ehhez méltó sertéshizlaló telep felállítása az ország sertésellátottságában tapasztalható hullámok elkerülése érdekében. Bár a sertésvész kitörése előtt Kőbánya mindkettővel rendelkezett, a betegség hamar megmutatta, hogy az sem az állategészségügyi, sem pedig a nemzetgazdasági igényeknek nem képes már megfelelni. Ezért Darányi országos, sőt fővárosi szinten is a decentralizáció előnyei mellett kezdett el érvelni. Ez utóbbi megvalósulását úgy képzelte, hogy a nemzetközi hírnévnek örvendő kőbányai piacot megfelelő közlekedési eszközökkel összekötteti egy újonnan létesítendő budapesti piaccal, és ezek állategészségügyi szempontból egységesen állami felügyelet alá kerülve, együttesen képeznék utóbb a főváros kiviteli piacát. Ehhez azonban nemcsak az új telepet kellett megvalósítani, hanem Kőbánya korszerűsítésére is szükség volt.⁴¹

A terv szerves részét képezte egy olyan, Kőbányától szervezetileg és térben is elkülönülő kiviteli hizlalótelep létesítése Budapest város közreműködésével,⁴² amelynek révén méltányos szállásbérek mellett, a tenyésztők, de akár a vidéki hizlalók igényei is kielégíthetők. A földművelésügyi miniszter által megálmodott egységes rendszer harmadik (Kőbányát is ide számolva negyedik) elemét a sertésvágóhíd évek óta húzódnó felállítása képezte. Ennek elhelyezésére a miniszter a már meglévő, a jövőben a fertőzött falkák számára vesztegvágóhíddal kiegészítendő, petróleumlakó melletti sertés konzumvásár és a majdan létesítendő szabad vásárszállások⁴³ közötti területet javasolta, így a hizlalóktól való elkülönítés elve is érvényre juthatott.

⁴¹ Ilyen korszerűsítési igény volt például a sertésszállások jól tisztántarthatóvá és könnyedén fertőtleníthetővé alakítása, melynek alapfeltétele a csatornázottság, a jó minőségű víz, valamint a sertéstetemek megsemmisítésre használt desinfektorok modernizálása volt. Ugyanakkor a szállások közvetlen vasúti összeköttetésének biztosítását, valamint a hizlaldákon belül az aklok és az úszatók elkülönítését, a termelődő szennyvíz tökéletes elvezetését, a független leszűrőhelyek létesítését is előírták a tulajdonosoknak. A földművelésügyi miniszter leirata a sertéskereskedelem ügyében. Fővárosi Közlöny, 1896. március 13. 1–2.; A kőbányai sertéspiac helyzete. Fővárosi Közlöny, 1891. június 12. 2.; Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a kőbányai hizlalda állomáson létesített veszteg-rakodó által elfoglalt 1420 négyzetöölnyi útterület használatára nézve. Fővárosi Közlöny, 1895. október 22. 2.; A közzgazdasági és közlelemezési bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1899. június 2. 9.

⁴² A hizlalótelep helyének kijelölését a földművelésügyi miniszter mint legfőbb egészségügyi hatóság magának tartotta fenn, de a javaslatot a fővárostól várta. A tanács két helyszínt jelölt meg: az egyiket a rákoskeresztúri dűlőben, a köztemető szomszédságában és a Rákos–Újszász vasútvonal mentén, a másikat pedig a Csepel község határában lévő dombos területen, a terület fővárosához csatolásának engedélyezése esetén. A földművelésügyi miniszter leirata a sertéskereskedelem ügyében. Fővárosi Közlöny, 1896. március 13. 2.; A sertéskonzumvásár ügyében tett előtanulmányok – jelentések. Fővárosi Közlöny, 1896. június 2. 7.

⁴³ A földművelésügyi miniszter leirata a sertéskereskedelem ügyében. Fővárosi Közlöny, 1896. március 13. 1–2.

A sertésvágóhíd

A sertésvágóhíd létesítésének ügye már az 1870-es években felmerült, de egészen az 1890-es évekig nem jutott túl az elvi jellegű vitákon.⁴⁴ A tárgyalások során a fő nehézséget a helyszín kijelölése mellett a vágóhíd típusának kiválasztása okozta: hogy az pontosan milyen munkafolyamatoknak is biztosítson teret. Ebből a szempontból három építési elv közül kellett választania a közgyűlésnek, mely végül a fakultatív-,⁴⁵ a koloniális-⁴⁶ és a csarnok-rendszer⁴⁷ közül – a kisebb gazdasági kapacitással bíró hentesek védelmében⁴⁸ – a fakultatív-rendszer megvalósítása mellett döntött.⁴⁹ A sertésvásárra pedig ekkor már egy 12-14 000 sertés befogadására alkalmas vásárcsarnokot terveztek, hozzá ugyanannyi sertés számára szállásokkal, az egyéb hivatali (tőzsdeépület, húspénztár, posta stb.) és gazdasági épületek mellett. A vásártól teljesen elkülönítve, egy 1000 sertés elhelyezésére szolgáló vesztglő telep és egy szappanfőző létesítéséről is megállapodtak.

Mire azonban a főváros tervei megkapták a miniszteri hozzájárulást, és a sertésvágóhíd és vásár szempontjából fontos vasúti összeköttetésről zajló tárgyalások is lezárultak, beütött a sertésvész, ami fenekestől felforgatta az eddigi viszonyokat. A vita ettől kezdve ismét a helyszín kijelölése körül zajlott, figyelembe véve most már a földművelésügyi miniszter nagyszabású elképzeléseit is. Mivel az építkezés helyeül eredetileg kijelölt telken, amely a kőbányai hizlaldáktól mindössze

⁴⁴ A szakiparosok inkább a vágóhíd, illetőleg elsősorban a vágáskényszer miatti kötöttségek okán emeltek fel az egész rendszer ellen a szavukat, de voltak olyanok is, akik a sertésvásár felállítását tartották felelősnek, azt hangsúlyozva, hogy Kőbányán már van egy ilyen rendeltetésű vásár. Vita a közgyűlésen a vásárpénztárról és a sertésközvágóhídról – Weitzenfeld Jakab és Heltai Lajos hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1892. május 24. 5.

⁴⁵ Ebben az esetben (a vágáskényszer elvének megfelelően) a vágás kötelezően a vágóhídon zajlik, a sertés feldolgozása azonban a vágóhíd megfelelő helyiségében vagy otthon, a hentes saját műhelyében történhet.

⁴⁶ Vagy másnéven a gyarmatosítás esetén a henteseket kitelepítik a városon kívüli területre, ahol mindenki a saját, a műhelyét és a lakását is magába foglaló „házában” ölné és dolgozna fel a disznót, és csak a készárut kellene beszállítani az üzletbe. Ilyen rendszer működéséről, annak drágasága miatt nem tudunk Európában, és Amerikában is csak elvétve létesítettek ilyet. A Duna balparti sertésközvágóhíd hivatalos iratai. Fővárosi Közlöny, 1896. május 22. 4.; Jegyzőkönyv a kőbányai sertésközvágóhíd kérdésének tárgyalásáról – Baumann Antal hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1893. február 14. 2.; Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a Kőbányán létesítendő sertésközvágóhíd építési programjának megállapítás tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1893. június 27. 5.; A sertésközvágóhíd ügye a közgyűlés előtt – Halmos polgármester hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1902. március 28. 445.

⁴⁷ Ebben az esetben a vágásnak helyet adó csarnokot a vágóhíd közepén építették föl megfelelő számú forrázókádd, tisztítóasztal és emelődaru kialakítása mellett. A csarnok két oldalán pedig kamrák és alattuk hűtőhelyiségek létesültek.

⁴⁸ A nagyjából 120 főt számláló, nagy tőkével rendelkező és akár 20 embernek is munkát biztosító, a sertéseket nagyban vásárló iparosokkal szemben a kisebb hentesek csak a napi szükségletük erejéig, maximum 2-3 sertést vásároltak. Jegyzőkönyv a kőbányai sertésközvágóhíd kérdésének tárgyalásáról – Baumann Antal hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1893. február 14. 2.

⁴⁹ Vita a közgyűlésen a vásárpénztárról és a sertésközvágóhídról. Fővárosi Közlöny, 1892. május 24. 5.

400 méterre, az Üllői út és a Balkán utca sarkán helyezkedett el,⁵⁰ a vész miatt már nem lehetett vágóhidat nyitni, végül a ferencvárosi rendező pályaudvarhoz közel fekvő, IX. kerületi Alsó Bikarét – a Gubacsi út, valamint a légszeszgyár és a műtrágya gyár közötti terület – mellett döntöttek.⁵¹ Az 1897 és 1902 között zajló építkezés eredményeként a korabeli Európa egyik legmodernebb vágóhídjával gazdagodott a főváros,⁵² amelyet a Gubacsi út 6. szám alatt, 1902. május 1-jén nyitottak meg a nagyközönség előtt.

Az 54 katasztrális holdon fekvő sertésközvágóhidat és a hozzá kapcsolódó két vásárt a Mester és a Vaskapu utca akkor még kiépítetlen szakasza, a Koppány utca, valamint a petróleum-finomító gyár előtt elvonuló útszakasz határolta.⁵³ A főbejáratnál kezelési épületeket létesítettek, ezek mögött pedig a vágóhídi egységek kaptak helyet a víztoronnyal, amelyhez egy hűtőház is csatlakozott. A létesítményhez tartozó veszteglőtelep pedig teljesen elkülönített telekrészt alkotott. A háromszatú csarnokhajó három, térben is elkülönülő funkciónak adott otthont. Az első (250 férőhelyes váróakkolal összekapcsolt) részben zajlott a sertések leölése, illetve forrázása. Itt a leszúrt sertéseket egy fordító daru segítségével a forrázó kádakba emelték, majd onnan közvetlenül a kopasztó asztalra helyezték.⁵⁴ A következő, összesen 30, egyenként 18x3,7 méter nagyságú munkaállomással felszerelt főhajóban a sertések további darabolása zajlott, majd innen a fél sertések a gyűjtővágányra kerültek.⁵⁵ A harmadik csarnokhajóban történt a bélmosás, a szalonna lefejtése, de itt helyezték el a pörkölő és az egyéb rendeltetésű mellékhelyiségeket is (öltöző stb). Az elkészült húsokat végül a hűtőbe szállították a szállító vágányok segítségével. Az előhűtőben elhelyezett húsfogas-állványokra emelték át a félsertéseket, hogy a hús hőmérsékletének csökkenésével átszállíthassák azokat a nagy hűtőbe. A sertésközvágóhíd hűtőépülete egy földszinti és egy első emeleti részre különült el, a két

⁵⁰ *Bittner János*: A sertésközvágóhíd és a hentesiparosok. Bp. 1901. 7.

⁵¹ A terület kijelölésével kapcsolatban (bár az a petróleumrakodó miatt kézenfekvő lett volna) több ellenérv is felmerült. Egyrészt a rendelkezésre álló telket hosszútávon nem lehetett korlátlanul bővíteni, illetve annak harmadát, négy méter mélységig kommunális szemét fedte. *Umbrai Laura*: Így szemeteltek Budapesten. A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban. Bp. 2014. 27–28.; Bizottmányi és tanácsi előterjesztés az Alsó-bikaréten fekvő szemetes trágyaföld elszállítása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1901. október 15. 1333–1334.

⁵² Az összesen négy és fél millió koronába kerülő létesítményt Mihályik István, a mérnöki hivatal munkatársa tervezte. Almády Géza beszéde a sertésvágóhíd megnyitóján. *Pártényi József*: Budapesti közvágóhidak és állatvásárok 1873–1903. I. Bp. 1903. 124.; Beszámoló a sertésközvágóhíd megnyitásáról. Fővárosi Közlöny, 1902. május 2. 577.

⁵³ A területet ma a Külső-Mester utca, a Gubacsi út és a Koppány utca határolja. Az 1902-ben épített létesítmények közül mára egyedül a magában álló víztorony maradt meg, és a telken csak egy később épített modern vágócsarnok romjai árválkodnak.

⁵⁴ A hentesek rendelkezésére összesen 11, egyidejűleg 4 sertés feldolgozására alkalmas forrázó kád, valamint 41 kopasztó asztal állt. *Pártényi J.*: Budapesti közvágóhidak i. m. 119.

⁵⁵ A fél sertéseket függő vágányon mozgó daru szállította a feldolgozó helyiségekbe. A futódaruhoz kisebb sínek voltak szerelve a futó kocsik számára, amelyen a húshoroggal ellátott csigáor függött. Uo.

oldalán a gép és kazánházzal egy-egy szárnyépület csatlakozott hozzá. A hűtésre szolgáló terület a földszinti és az emeleti szinten egy-egy 485 m²-es hűtőhelyiségből és egy 312 m²-es előhűtőből állt, ennek a bal oldali helyisége a hús, a jobb oldali pedig a szalonna hűtésére, illetőleg raktározására szolgált.⁵⁶

A vágóhíd megépülése a város közegészségügyi körülményeiben beálló javulás mellett számos gazdasági előnyt is hozott az érintett ipar számára. Ezek talán szembetűnőbbek is voltak, mint 30 évvel korábban a marhavágóhíd esetén, ami nemcsak a korszerűbb felszereltségével, hanem a hentesipar sokoldalúságával is magyarázható.

A sertésvásár működése

A székesfőváros vadonatúj vásárának működését a földművelésügyi miniszter az 1902/30257. sz. rendeletével szabályozta. Eszerint a zárt vásárra kizárólag magyarországi sertéseket, csak vasúton lehetett szállítani az ország járványmentes, de sertésvésszel vagy sertésorbáncsal fertőzöttnek minősített községeiből, amennyiben elszállításukkor a sertések egészségesek voltak. Bizonyítottan fertőzött községekből a sertések vásárra szállítása, valamint a zárt vásárra érkező sertések továbbszállítása tilos volt.

A szabad vásárra is kizárólag vasúton, csak teljesen egészséges állatokat lehetett fuvarozni, amennyiben azok vészmentes és belföldi forgalmi korlátozások alatt nem álló községekből érkeztek. A piacról a sertéseket külföldre kellett volna szállítani, de már akár az Ausztriába való kivitel is olyan súlyos állategészségügyi feltételek teljesüléséhez volt kötve, hogy azok eleve megakadályozták a kivitelt.⁵⁷ Így a szabad vásár nagyobb volumenű működtetésére állategészségügyi okokra hivatkozva egészen 1928-ig nem került sor.⁵⁸ A sertésvész miatt tehát csak a konzumvásár épült ki teljes egészében, és évtizedekig csak az állhatott a sertéskereskedelemben. A kortársak állítása azonban, miszerint a szabad sertésvásár meg sem nyithatta kapuit, mégsem felel meg teljesen a valóságnak, mivel a szabad vásár, a zárt vásárhoz hasonlóan, megkapta a működési engedélyt. 1902

⁵⁶ A sertés-közbvágóhídi jéggyár részére 150 db új jégcella elkészítésére ajánlat. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL) IV. 1407/b. 19924/1914-VIII. sz., 86/1914-VIII. sz.; Bizottsági és tanácsi előterjesztés a sertésvágóhídi hűtőház kibővítése tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1914. június 5. 1611–1612.

⁵⁷ Vegyes közlélmzési ügyek – Állategészségügyi Értesítő, 866.sz. 1908. március. 12., BFL IV. 1407/b. 667/1912-VIII. sz.

⁵⁸ A sertésexport szempontjából szóba jövő külföldi államok kétségbe vonták a budapesti szabadvásár fertőzés-mentességét, mivel azt a közbvágóhíd közelében alakították ki. Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve 1929. Bp. 1929. 415.

és 1908 között azonban mindössze 340 db sertés cserélt itt gazdát, miközben a konzumvásáron az éves felhajtás csak 1908-ban 328 379 db-ot tett ki.⁵⁹

A sertésvásár és vágóhíd működésének feltételeit a város is rögzítette egy szabályrendeletben. Ennek alapján a zárt vásáron mindennap fogadták az üzletfeleket. A vásárdíj a 20 kg-on felüli sertések után 1 korona, az alatt 15 fillér volt, és ugyanennyit kellett fizetni a városba szállított leölt sertések után is.⁶⁰ A főváros területére tilos volt a vidéki hús beszállítása. Ez alól csak a központi vásárcsarnok húsvásárára, valamint a kijelölt élelmiszerpiacokon telente tartott hideghúsvásárokra érkező húsok képeztek kivételt. A magáncélú vidéki beszállítást alkalmanként 10 kg-ban korlátozták. Így Budapesten csak a helyben leölt sertések húsát, illetőleg a fentieknek megfelelő vidéki húsokat adhatták el.⁶¹

A sertésközvágóhíd és vásár, valamint az ettől mintegy 1000 méter távolságra lévő marha-közvágóhíd és vásár egységes igazgatósági irányítás alatt állt, a két intézményt pedig egy-egy intéző vezette.⁶² A vágóhidak és az állatvásárok megteremtésének legfőbb célja a város közegészségügyi állapotának javítása volt, ezért a működtetésük érdekében alkotott szabályrendeletnek talán legfontosabb pontjai is az e kérdéssel foglalkozó paragrafusok voltak. Ezek között szerepelt a vágáskényszer is,⁶³ mely nemcsak azt mondta ki, hogy a sertéseket a város területén csak a közvágóhídon szabad leölni, hanem azt is, hogy minden sertésfeldolgozáshoz köthető munkát itt kell elvégezni. A közegészségügy szempontjából azonban a vágáskényszer bevezetésénél is fontosabb rendelkezés volt az állatorvosok által

⁵⁹ 1902 és 1907 között a zárt sertésvásárra felhajtott állatok éves száma 164 000 és 304 000 között mozgott, ugyanakkor az ide érkező és a szabályzat szerint öt napon belül helyi fogyasztásra levágandó sertések 60-75%-a nem is fertőzött körzetekből érkezett. Vegyes közlélemzési ügyek – Állategészségügyi értesítő 866. sz. 1908. március 12. BFL IV. 1407/b. 667/1912-VIII. lsz.

⁶⁰ Emellett minden megkezdett nap után 20 fillér szállásdíjat, 10 fillér mérlegdíjat, 20 fillér közvágóhídi díjat kellett fizetni, és megtéríteni az állatok élelmezésének, bélyegzésének és a hűtő használatának költségeit is. Szabályrendelet a sertésvásár és sertésközvágóhíd életbeléptetése tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1902. április 29. Melléklet 4–6.

⁶¹ Uo. 3.; *Dr. Sidó Zoltán: A közlélemzés.* Városi Szemle, 1913. 1418.

⁶² Az igazgatóság személyzetét az igazgató, a számvizsgáló, egy irodavezető és egy segéd tiszt adta. A két vágóhíd és a két vásár élén összesen négy felügyelő állt, akik alá tisztek és altisztek tartoztak. A pénztárat az intéző ellenőrizte, a gépüzemet pedig mindegyik közvágóhídon egy-egy gépész vezetése mellett, a műszaki munkásszemélyzet (segédgépész, gépapoló, lakatos, kőműves, asztalos), valamint napszámások látták el. A rendészeti szolgálatot és az éjjeli felügyeletet (egy őrmester irányítása alatt egy őrtizedes és kellő számú őrszemélyzet) a közőrök biztosították. Ezeken kívül mérlegmesterek, szállásmesterek, vágóhídi és hűtőházi biztosok, húsbélyegző szolgák teljesítettek feladatot. Bizományi és tanácsai előterjesztés a sertésközvágóhíd szükséges szolgálati személyzetének kirendelése tárgyában. Fővárosi Közlöny, 1902. április 15. 519.; Szabályrendelet a Budapest székesfőváros közvágóhídjain és állatvásárain teljesítendő szolgálat szervezetről. Fővárosi Közlöny, 1906. május 22. 799–806.

⁶³ Szabályrendelet a székesfővárosi sertésvásár és sertésközvágóhíd életbeléptetése tárgyában, II. fejezet 6–9. §. Fővárosi Közlöny, 1902. április 29. Melléklet 2., 3.; A tan. VIII. ügyosztályának előterjesztése a sertésvásár és sertésközvágóhíd életbeléptetésére vonatkozó szabályrendelet ügyében a tanácshoz. Fővárosi Közlöny, 1902. március 18. Melléklet 7.

végzett kötelező húsvizsgálat. Az állategészségügyi szakszolgálatot mindkét vágóhídon kirendelt állatorvosok látták el, a közvágóhídi főállatorvos irányítása alatt.⁶⁴

Az *usance* (szokvány) körüli vita

A szabályrendeletnek az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó pontja az úgynevezett *usance* kérdése volt. A feszültséget az okozta, hogy amíg a város a saját vásárán jogosult volt az eladási szokások meghatározására, a kőbányai sertésvásáron csak a vásárdíj beszedésének jogával rendelkezett, az eladási szokások és egyéb szabályok meghozatala ugyanis a földművelésügyi miniszter hatáskörébe tartozott.⁶⁵ Így Kőbányán ezeket a jogokat és szokásokat a már csaknem fél évszázadra visszanyúló hagyományok határozták meg.

A sertések adásvétele többféleképpen zajlott,⁶⁶ de (a marhakereskedelemhez hasonlóan) minden esetben érvényben volt az eladót jelentősen megkárosító levonás rendszere.⁶⁷ Kőbányán a sovány sertéseknél a vételárat a sertések teljes súlya alapján számították, és az így megállapított árból vontak le 4%-ot. A hizott sertések esetén az állatok teljes súlyából páranként 45 kg-ot vontak le, majd ebből még további 4%-ot. De sokszor szerzett a tanács tudomást olyan esetekről is, amikor nem 45, hanem akár 60-70 kg-ot is levontak az eladó kárára. A hentesek azonban merőben másként látták ezt a kérdést. Ők azt állították, hogy számukra elsősorban azért lenne kedvezőtlen a levonások megszüntetése, mert az eddigi *usance*-ek szerint a silányabb minőségű sertés után nagyobb engedményt kellett adnia az eladónak.⁶⁸ A hizláló éppen ezért abban is érdekelt volt, hogy minél nehezebb állatot hozzon a piacra, hiszen az jobb áron, kisebb arányú levonás mellett került

⁶⁴ Állatorvosi szolgálat helyzete a sertésközvágóhídon. BFL IV. 1407/b. 6633/1909-VIII. sz., 76/1909-VIII. sz.

⁶⁵ A budapesti eladási szokások egységesítését egy majdani városi sertésvásár megalapításával együtt alkotandó szabályrendelet keretében 1896-ban már Darányi Ignác is javasolta, a kérdés utóbb azonban már nem kapott egyértelmű kormányzati támogatást. A sertéskereskedelem ügye. Fővárosi Közlöny, 1896. március 13. 2.

⁶⁶ A sertés árát emellett meghatározta a minősége, illetőleg az is, hogy honnan származott. Így megkülönböztettek magyar elsőrendű sertéseket (koruk szerint öreg, közép és fiatal kategóriában). De lehetett az állat magyar szedett, makkos, illetőleg romániai vagy szerb eredetű, de magyar fajtájú, valamint romániai eredetű (Stachl) szállás szőrű hússertés, de szerbiai elsőrendű is, ahol viszont falkás sertést alig tartottak. Kőbányai sertéskereskedelmi szokások. BFL IV. 1407/b. 42964/1905-VIII. sz., 436/1902-VIII. sz.

⁶⁷ *Umbrai L.*: Miért lett lómészáros i. m. 755–756.

⁶⁸ Salgó József már 1900-ban kezdeményezte a városnál, hogy miután ezek a levonások nagyon sok visszaélésre adtak alkalmat és az eladót teljesen kiszolgáltatottá tették, legalább a ferencvárosi sertés konzumvásáron – az eddigi kőbányai szokvány helyett – hozzák be a teljes súly szerinti adásvételt, majd annak a kőbányai piacon való bevezetése érdekében a kormánynál is felterjesztést tett. Salgó József bizottsági tag 1900. május 10-én tett indítványa. Fővárosi Közlöny, 1901. február 22. 266.

forgalomba. Ezt az érvelést támasztotta alá az a tény is, hogy Budapesten főleg a nagysúlyú, öreg sertéseket bocsátották vásárra.⁶⁹

1902-ben, a sertésvásár megnyitásakor életbelépő szabályrendeletben végül a levonások nélküli, élősúly szerinti eladás került be a jogszabályba, miközben pár kilométerrel arrébb, Kőbányán még mindig a régi szokvány szerint történtek a vásárlások. Hiába tett a város felterjesztést a kereskedelemügyi miniszterhez, hogy városon belül egységesítse az eladási szokásokat, a miniszter 1902 márciusában megerősítette a kőbányaiak számára a vásárlásonként akár 25%-kal alacsonyabb árat eredményező levonásokat biztosító régi *usance*-t. A hentesek hamar fel is ismerték, hogy számukra a városi rendelet nem előnyös, hiszen megfosztja őket az általuk inkább látogatott fővárosi sertésvásáron az alkun alapuló levonások kedvezményétől, ezért indítványozták, hogy inkább a város változtassa meg a kőbányai szokásokhoz igazítva a rendeletét.⁷⁰

A kérdésben egészen 1904-ig nem történt semmiféle előrelépés. Akkor a főváros, korábbi álláspontjából engedve, előbb alternatívává tette, hogy az eladáskor az élősúlyra vonatkozó ármegállapítás mellett a felek a levonásokat biztosító *usance*-t is alkalmazhassák,⁷¹ később pedig a közgyűlés az egységesítés érdekében utasította a tanácsot, hogy az a saját vásárára vonatkozóan vegye át a kereskedelmi miniszter által még 1892-ben jóváhagyott kőbányai szokványt. Ennek eredményeként már a városi vásáron is négyféleképpen, vagyis élősúly szerint levonás nélkül és levonással, illetőleg darabszám vagy pár szerint történhetett az eladás. Levonás nélküli eladásnál sem a súlyból, sem a vételárból, semmilyen címen nem lehetett levonni. A második variáció szerint, ha az eladás élősúlyra való levonással történik, akkor a sovány sertések esetén a bruttó súly alapján számítandó ki a 4% levonás, ha az eladás tárgyat hízott sertések képezik, a teljes bruttó súlyból minden pár sertés után egységesen 45 kg vonandó le, és az így kiszámított nettó súlyból jön le a 4%.⁷² Így ugyan jelentős presztízsveszteség árán, de legalább a város szintjén megvalósult az egységes *usance* alkalmazása, ugyanakkor az

⁶⁹ A marha értékesítése esetén épp fordítva volt minden, és a helyi speciális szabályok végül minőségi romláshoz vezettek. A tanács VIII. ügyosztályának előterjesztése a sertésvásár és sertésközvágóhíd életbeléptetésére vonatkozó szabályrendelet ügyében. Fővárosi Közlöny, 1902. március 18. 3–4.; A sertésközvágóhíd ügye a közgyűlés előtt – Schubert Sándor hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1902. március 21. 450.; *Umbrai L.*: Miért lett lómészáros i. m. 755–756.

⁷⁰ Fenyvessy Adolf indítvány. Fővárosi Közlöny, 1902. május 16. 667.; Dr. Heckt Ernő, Kleinseisel Jakab, dr. Spinger Ferenc és Virava József indítványa a sertésvásáron az élősúlyról szóló paragrafus kapcsán. Fővárosi Közlöny, 1903. március 20. 283.

⁷¹ A közigazgatási és közlelmezési bizottmány ülésén a sertésvásárokon érvényben lévő *usance*-k kérdése. Fővárosi Közlöny, 1904. május 24. 707.

⁷² Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a sertésvásáron és a sertésközvágóhíd életbeléptetése iránt alkotott szabályrendelet részbeni módosítása kérdésében hozott közgyűlési határozatra. Fővárosi Közlöny, 1904. június 24. 870–871.

igazságos eladási feltételekért és a fogyasztót érintő húsár-csökkenés érdekében folyó harcban a székesfőváros alulmaradt.⁷³

Csepeli tervek, nagytétényi megvalósítás

A sertésveszt követő évek elsősorban a vágóhíd létesítéséről szóltak. Ezzel magyarázható, hogy az új kiviteli hizlalda megvalósítása, bár eredetileg szerves részét képezte volna az egész sertéságazatot felölelő és Budapestnek megnyugtató szerepet kínáló koncepciónak, végül elsikkadt az éppen aktuális feladatok között. A kérdésben a tárgyalások csak 1910-ben éledtek újjá, amikor a városvezetés (a terület Budapesthez való csatolása reményében) a Csepel-szigeten ajánlott helyszínt a hizlalda megvalósítására.⁷⁴ Budapest vezetése 1910 júniusában küldött felterjesztést a földművelésügyi miniszterhez a kőbányai sertés piac és az ottani 30-40 ezres állományú hizlalda csepeli áttelepítése ügyében, azt hangsúlyozva, hogy az új telep elkészüléséig a folytonosság, tehát a nemzetközi és helyi piac életben tartása érdekében, a főváros (a telkek megváltása mellett) az eredeti helyükön, Kőbányán tartja fenn a hizlaldákat.⁷⁵

Ettől kezdve két szálon futottak a tárgyalások: meg kellett egyezni a kőbányai telektulajdonosokkal,⁷⁶ és a hizlaldának kiszemelt telkek mellett meg kellett szerezni a földművelésügyi miniszter hozzájárulását is a tervhez. A miniszter 1911

⁷³ Külföldön is alkalmaztak levonást, de ott többségében a súllyal arányosan állapították meg annak fokát, a német városok többségében például 20%-ban megkötve azt. Bécsben a levonás nélküli eladást vezették be, vagyis azt a sertést, amelyet Kőbányán levonásokkal terhelve adtak el, Bécsben már levonások nélkül értékesítették. Maga a magyarországi eladási szokvány sem volt egységes, az egyik legjelentősebb vidéki hizlaldában, Barcs-telepen például a ferencvárosihoz hasonlóan a bécsi mintát követték, melynek megerősítése és annak kőbányai meghonosítása valószínűleg az egész ország sertéskereskedelmére jótékony hatást gyakorolhatott volna. Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a sertésvásáron és a sertésközvágóhíd életbeléptetése iránt alkotott szabályrendelet részbeni módosítása kérdésében hozott közgyűlési határozatra. Fővárosi Közlöny, 1904. június 24. 871–872.; Budapest székesfőváros törvényhatósági bizottságának rendkívüli közgyűlése. Fővárosi Közlöny, 1905. szeptember 8. 1182., 1184.

⁷⁴ Kőbánya ügye a pénzügyi bizottság előtt – Hock János kőbányai bizottsági tag hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1912. február 27. 719.

⁷⁵ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelepeket terhelő jog korlátozás feloldására vonatkozólag. Fővárosi Közlöny, 1912. február 9. 481.; Előterjesztés a X. ker. kőbányai sertés szállástelkekre bekebelezett tulajdoni korlátozás föloldása ügyében – A tanács XVI. (városgazdasági) ügyształy zárójelentése és javaslata. Fővárosi Közlöny, 1912. február 2. Melléklet 80–81.; Kőbánya ügye a pénzügyi bizottság előtt – Hock János kőbányai bizottsági tag hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1912. február 27. 719.

⁷⁶ A telektulajdonosok zöme hajlott is telkének átadására, hiszen az ágazat pangása mellett a telkeket a telekkönyvi megkötés miatt csak hizlaldaként lehetett értékesíteni. A VIII. ügyształy előterjesztése a X. ker. kőbányai sertésszállások telkeire telekkönyvileg bekebelezett használati korlátozás megszüntetése, valamint a kőbányai sertéshizlaló és kereskedelmi telep jövő sorsa ügyében. Fővárosi Közlöny, 1910. november 15. II. melléklet 3., 7–9.; Kőbánya ügye a pénzügyi bizottság előtt – Hock János kőbányai bizottsági tag hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1912. február 27. 718–719.

októberében küldött leiratában a főváros kezdeményezésének támogatását az állategészségügyi felügyelet és a telepre irányuló sertésforgalom zavartalan biztosításához kötötte.⁷⁷ A tervezetet 1912 decemberében már a belügyminiszter is támogatta, elfogadva, hogy a telep az 1896-os elképzeléssel összhangban, a Csepel-sziget északi részén kapjon elhelyezést.⁷⁸ A tárgyalások azonban ismételten elhúzódtak,⁷⁹ és csupán 1913 tavaszán történt meg a csepeli terület bejárása a hizlalda alapításának előkészítésére kiküldött, minisztériumi szakembereket is magába foglaló vegyes bizottság részvételével. Ekkor úgy tűnt, hogy már semmi nem akadályozza a hizlalda és az azzal kapcsolatos ipari célokat betöltő telep megalapítását.

Még javában zajlottak az előkészítő tárgyalások, amikor 1914 februárjában meglepő sajtóhírek láttak napvilágot.⁸⁰ Eszerint a földművelésügyi minisztérium országos érdekre hivatkozva a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal és a Hitelbankkal szövetkezve Nagytétényen hizlaló, sertésvásártelep, valamint egy ezzel összefüggésben létesítendő húsipari vállalat alapításáról döntött. A 4,5 millió korona alaptőkével megalakított részvénytársaság⁸¹ pedig már kapcsolatba is lépett a helyi gazdákkal és sertéskereskedőkkel.⁸² Ez a lépés ismét csak figyel-

⁷⁷ Bizottmányi és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelepeket terhelő jog korlátozás feloldására vonatkozólag. Fővárosi Közlöny, 1912. február 9. 481.

⁷⁸ Éppen ezekben az években tett lépéseket a külügyminisztérium, hogy a csepeli kereskedelmi kikötő céljaira területet szerezzen. Ekkor a miniszter ígéretet tett, hogy egyidejűleg a hizlalda számára is gondoskodik megfelelő, mind a majdani kikötő, mind pedig Csepel községtől valamivel távolabb eső, de szintén a sziget északi részén fekvő terület megszerzéséről. A közlélelmezési bizottmány ülése. Fővárosi Közlöny, 1914. február 24. 469–470.

⁷⁹ A kiszemelt telek a királyi családé volt. Előbb az udvari protokolláris formák betartása késleltette az ügymenetet, utóbb pedig a kőbányai telkek kisajátítási eljárása ügyében kezdődtek hosszadalmas tárgyalások a városházán. A közlélelmezési bizottmány ülése. Fővárosi Közlöny, 1914. február 24. 470.; Bizotttsági és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelep helyett a kormány által Nagytétény községben létesíteni tervezett új hizlalótelep ügyében. Fővárosi Közlöny, 1914. március 27. I. melléklet 2.

⁸⁰ A nagytétényi telep alapításáról elsőként a Budapesti Hírlap 1914 februárjában adott hírt. A Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Részvénytársaság (a SHIRT) alakuló közgyűlését február 9-én tartotta meg. *Csire Attila – Galgóczy Lajos – Mészáros Károly: Négymillió sertés szállása. A nagytétényi hizlalda 75 éves története.* Bp. 1989. 14.; Az új sertésszállás-telep. Budapesti Hírlap, 1914. február 3. 10.; Budapesti Hírlap, 1914. február 17. 13–14.

⁸¹ A 4,5 millió korona harmadát a kormány, a többi részét pedig a bankok adták a vállalkozáshoz. Mindez annak fényében volt különösen értelmezhetetlen, hogy a földművelésügyi miniszter korábban, amikor a székesfővárossal tárgyalt a hizlalda alapításáról, mindvégig elzárkózott annak anyagi támogatásától. Báró Gillány Imre földművelésügyi miniszter a Budapesti Hírlapban tett nyilatkozatában utóbb azzal indokolta az állami támogatást, hogy enélkül a bankok túl kockázatosnak ítélték a vállalkozást, a főváros mellőzését pedig azzal magyarázta, hogy az érdemben nem válaszolt a megkereséseire. A közlélelmezési bizottmány ülése. Fővárosi Közlöny, 1914. február 24. 469–470.; *Csire A. – Galgóczy L. – Mészáros K.: Négymillió sertés i. m. 11.*; Bizotttsági és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelep helyett a kormány által Nagytétény községben létesíteni tervezett új hizlalótelep ügyében. Fővárosi Közlöny, 1914. március 27. I. melléklet 7.

⁸² Az erről szóló iratok BFL IV. 1407/b. 926/1914-VIII. lsz.-on találhatóak.

men kívül hagyta a város vásártartási jogát,⁸³ s nemcsak újabb presztízsveszteséget okozott Budapestnek, hanem megkérdőjelezte az önálló hízalójáról szótt elképzelés megvalósíthatóságát, egyúttal kétségessé téve a ferencvárosi vágóhíd és vásár gazdaságos működtetését is.⁸⁴ Reális veszélyt jelentett emellett az is, hogy ezután a sertéshúst, zsírt és szalonnát Nagytétényből Budapest érintése nélkül egyenesen Bécsbe szállítják majd, hiszen a fővárosi zárt vásárral szemben a nagytétényt a kereskedők által preferált, szabad vásárként alapították meg.

Ezen a ponton Budapestnek el kellett döntenie, hogy érdemes-e az olcsóbb közlelmezés, valamint a közérdek érvényesülésének ügyéért küzdve az önálló hízaló terve mellett kitartania, miközben annak gazdaságosságát a tisztán üzleti alapon működő nagytétényi vállalkozás határozottan megkérdőjelezte. A nagytétényi hízaló építését még a világháború kitörése előtt megkezdtek (Budapest közreműködése nélkül), majd a katonaság segítségével folytatták, s így az első sertésszállások már 1915 nyarán megkezdtek működésüket,⁸⁵ Budapest pedig az adott gazdasági lehetőségek közepette, a legpraktikusabb megoldást választva, a kőbányai hízalókat átvétele és fenntartása mellett döntött. A már közintézményszerű, tehát önköltségi alapon való működtetés nemcsak a vágóhíd gazdaságos üzemeltetése miatt lett fontos, hanem főleg azért, mert az első világháború idején

⁸³ A törvényt betű szerint nézve (mivel a telepet a főváros területén kívül tervezték felállítani) valódi vásártartási jogsértés nem történt az állam részéről, azonban a valóságban a nagytétényi telep léte mégis komoly anyagi veszteséggel fenyegetett. A hasonló sérelmek elkerülése érdekében például Németországban a közérdekű célból alapított kereskedelmi tevékenységeket űző városi üzemek esetén a város 30 km-es körzetében biztosították a vásártartási jog védelmét. Bizottsági és tanácsi előterjesztés a kőbányai sertéstelep helyett a kormány által Nagytétény községben létesíteni tervezett új hízalótelep ügyében – az ügy a közgyűlés előtt – Kraemer József hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1914. március 28. 881.

⁸⁴ Sertéstelep hízaló Kőbányának a múltban szerzett, Budapesttől független, különleges státusza ellenére, a város vásártartási joga alapján, a főváros részére vásárdíj fizetésére voltak kötelezve minden egyes eladott sertés után. Az itt működő hízalók hosszasan küzdöttek e kötelezettség eltörlése érdekében, mondván, hogy az itteni eladások magánterületen történnek. Az ügyben 1902–1906 között zajló próbaperben született döntés végül kimondta, hogy a főváros jogszerűen járt el a vásárdíj követelésekor, hiszen Kőbányán nemcsak hízalás, hanem vásári tevékenység is folyt, melynek jogát telekkönyvileg is rávezették a telkekre. A terület így maga közigazdasági és jogi értelemben is piacnak minősült, tehát vásárjellegű intézménynak kellett tekinteni, ahol nemcsak magyarországi, hanem romániai és szerbiai sertéseket is árusítottak. A kőbányai telep így még a pangás idején is minden eladott sertés után 1 korona, vagyis évi 100 000 korona bevételt hozott a vásárdíjakból a fővárosnak. Emellett Budapest a sertések és a takarmány után is 30 000 korona városi vámbevételt kasszírozott, amit a kényszervágások kapcsán beszedett 10 000 korona is kiegészített. Mindezen felül pedig a nemzetközi piac létének közigazdasági értékét is elveszítette a főváros a kormány döntésével. A magyar királyi közigazgatási bíróság ítélete a kőbányai sertésszállásokban eladott sertések után a főváros által szedett vásárdíjak visszatérítése iránt, Bede György és társai sertéskereskedőknek a főváros ellen emelt panaszja ügyében. Fővárosi Közlöny, 1906. május 15. 740–742.

⁸⁵ A telep teljes üzembehelyezése csak 1920-ra valósult meg, hiszen a kivitelezés befejezését a háború és az utána következő időszak bizonytalanságai nagyban késleltették. A telep műszaki megvalósításának folyamatáról részletes leírást közöl: *Csire A. – Galgóczy L. – Mészáros K.: Négymillió sertés i. m. 22–27.; Közlelmezési bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1918. március 8. 404–405.*

a telepen egyidejűleg 10-30 000 sertés hizott, így a főváros a korábbinál is jelentősebb és nélkülözhetetlen közlelmezési feladatot tölthetett be.⁸⁶

Budapest válasza az új kihívásokra a két világháború között

A trianoni döntés alapvetően változtatta meg Magyarország gazdasági helyzetét, s ez a változás tökéletesen leképeződött Budapesten a hizlalási ágazat átalakulásában is. Az 1920-as évek elején az országos sertésexport fő színterét a még mindig a földművelésügyi minisztérium és a bankok működtetésében álló nagytétényi sertéshizlalda adta. Nagytétény (a ferencvárosi sertésvásárt messze megelőzve) megkapta a kormányzattól előbb az ideiglenes, majd 1923 augusztusától az állandó exportjogot is,⁸⁷ vagyis a telep azzal, hogy a főváros közelében működött, a helyiek közlelmezési helyzetét (az áremelkedés gerjesztése, valamint az exportban a lehetőséget meglátó kereskedők piaci döntései miatt) még rontotta is.⁸⁸

Nagytétény befogadóképessége ekkor 40-50 000 sertés volt, a kortárs szakértők azonban egy év alatt 140-150 000 sertés kihizlalásának lehetőségével számoltak. A telepen összesen 46 db 100x30 méter nagyságú, egyenként 1200 sertés elhelyezésére alkalmas (többségében nyári, félig fedett)⁸⁹ sertésszállásban zajlott a hizlalás, de kialakítottak egy napi 600-800 vágókapacitású vágóhidat, valamint a közfogyasztásra alkalmatlan hús hasznosítása érdekében húslisztkészítőt, zsírolvasztót és szappanműhelyt is. Emellett darálómalom, a különböző takarmányfélék számára silók, továbbá egy szalámigyár és egy hűtőház is kiegészítette a telepet.⁹⁰ Az üzem fejlesztése folyamatosan zajlott ezekben az években. Ereky Károly beszámolója szerint hatemeletes hizlaldák létesítését is tervezték, mondván, hogy könnyebb a sertést lifttel szállítani,⁹¹ mint hajtani. „Komolyan mondom, hogy

⁸⁶ Bővebben lásd *Umbrai Laura*: Zsírjegyek a bődönben. Élelmezési nehézségek az első világháború Budapestjén. *Múltunk* 46. (2021) 4. sz. 72–112., itt: 87–89.

⁸⁷ A mezőgazdasági kivített az ország élelmiszerekkel és nyersanyagokkal való ellátása érdekében korlátozta a kormányzat. *Gunst Péter*: Mezőgazdasági termelés története Magyarországon (1920–1938). Bp. 1970. 84.; A közlelmezési bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1923. július 13. 1718.

⁸⁸ A közlelmezési bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1921. december 3. 2036–2037.

⁸⁹ Ekkoriban kezdtek kísérletezni a teljesen fedett, úgynevezett téli szállásokkal, abból az elképzelésből kiindulva, hogy ha az állatok télen zárt helyen vannak, kevesebb energiát használnak el „melegképzésre”.

⁹⁰ A telep leírását Ereky Károly 1925-ös *A zöldtakarmánymalom és a nagy istállóüzemek* című munkájából idézi *Csire A. – Galgóczy L. – Mészáros K.*: Négymillió sertés i. m. 31–36.

⁹¹ A sertések szállítása, illetve hajtása egyébként is nagy költséget emésztett fel. A telepre általában 80 kg-osan érkező mangalicák alig fél év alatt 180 kg-osra híztak. „A teljesen kihízott disznó olyan kövér, hogy a hasa a földet éri, szemei a zsírpárnákban eltűnnek, a lábai gyengék ahhoz, hogy az óriási súlyt vinni tudnák, így gyakran talicskán kell őket a vagonokhoz tolni, és egyébként is órákig tart a hajtásuk.” A nehézségek elkerülése érdekében az iparvasutat használták a sertések telepen belüli és a telepről való kiszállításához is. (Az Ereky által említett hatemeletes hizlaldák megépülése végül elmaradt.) Ereky Károly 1925-ös *A zöldtakarmánymalom és a nagy istállóüzemek* című munkáját idézi *Csire A. – Galgóczy L. – Mészáros K.*: Négymillió sertés i. m. 33., 36.

szagtalán telep a sertéshizlalda. Tétényben is 100 liter víz esik egy sertésre, ami kb. annyi, mint egy emberre.”⁹²

1925-re nagyjából helyreállt az országban az élelmiszerexport és a belső fogyasztás egyensúlya. Az év végére, az előző évihez képest már számottevően mérséklődött a hústermékek ára,⁹³ miközben bővült az exportlehetőség, és mind jellemzőbbé vált, hogy a sertés már feldolgozottan, hús formájában hagyja el az országot.⁹⁴

Bár a ferencvárosi sertésvásár forgalma 1923-ra már négy-ötszörösével is meghaladta a világháború előtti időszakét,⁹⁵ exportvásári joggal még mindig nem rendelkezett, hiszen ahhoz át kellett alakítania a szabad vásárt. Eredetileg ugyanis túl közel alakították ki a fertőzőgyanús állatok levágására szolgáló vesztégvágóhídhöz, s így közegészségügyi szempontból továbbra sem minősült biztonságos vásárnak. Az 1928-ban lezajlott áttelepítés, valamint az ezzel egyidőben indult fejlesztések eredményeként a 8400 sertés befogadására alkalmassá váló sertésvásárt 80 méterrel távolabb helyezték a vágóhídtól, a felhagyott szakasz egy részét a vágóhídhöz csatolták, míg a köztes területre hosszútávon konzumvásárt terveztek.⁹⁶ A város közéleti vezetése tehát a szabad vásár kialakításával próbálta elérni, hogy „Budapest legyen az agrártermékek gyűjtőmedencéje”, és „minden áru lehetőleg Budapestre gravitáljon, az export Budapesten keresztül bonyolódjék le”,⁹⁷ hogy ezáltal a várható egyéb gazdaságélénkítő folyamatok beindulása mellett az ide érkező exportáru eladásra mégsem kerülő része is tovább növelje a helyi húskínálatot. A székesfőváros húsellátás-javítását célzó törekvéseinek másik csapásiránya egy nagyobb volumenű kiviteli hizlalda létesítése volt. Ezért, régi adósságát törlesztve, 1929-ben megszerezte az akkor 3,5 millió pengő értékű

⁹² Ereky Károly felszólalása a közéleti ügyekben. Fővárosi Közlöny, 1922. március 28. 875.

⁹³ A zsír viszonylagos drágasága még mindig azt jelezte, hogy a lakosság nagyobb hányada továbbra sem engedhette meg magának a rendszeres húsfogyasztást. A Közéleti Bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1926. július 30. 1903.; A Közéleti Bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1926. január 8. 35.; *Szőnyi Gyula*: A fővárosi élelmiszerárak az 1897–1936. években. Statisztikai Közlemények 93/1. kötet. Bp. 1940. 17.

⁹⁴ Az élőállatimportot a húszas évek végéig több ország is korlátozta, Ausztria és Csehszlovákia védővámokkal, Svájc és Németország állategészségügyi intézkedésekkel próbálta visszaszorítani azt. Ez utóbbi főleg a hús kiszállítása irányába hatott, amelynek viszont előfeltétele lett a vágóhíd modernizálása, különösen az ottani hűtőkapacitás fejlesztése. *Csire A. – Galgóczy L. – Mészáros K.*: Négyemillió sertés i. m. 28.; Közéleti Bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1926. július 30. 1902.

⁹⁵ A világháborút megelőző napi 1000 körüli felhajtás 1926-ban már elérte a 2-3 vagy akár 5 ezret is. A főváros érdeke ezen a ponton az volt, hogy ez az exporttevékenység a továbbiakban ne Győrben összpontosuljon. Bittner János hozzászólása. Fővárosi Közlöny, 1926. július 2. 1471.; Bizottsági és tanácsi előterjesztés a sertésközvágóhíd és vásár 1926. évi költségvetésének több kiadási címe alatt felmerült túlkiadás fedezete ügyében. Fővárosi Közlöny, 1927. június 3. 1497.

⁹⁶ Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve 1926. Bp. 1927. 326–327.; A Közéleti Bizottság ülése. Fővárosi Közlöny, 1926. március 26. 595.

⁹⁷ Deutsch Jenő hozzászólása a Közéleti Bizottság ülésén. Fővárosi Közlöny, 1927. február 15. 331.

nagytétényi hizlalda, a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Rt. részvényeinek többségét (57%-át) az azt áruba bocsájtó bankoktól.⁹⁸

A főváros vezetése azzal nagyjából tisztában volt, hogy a hizlalás kapcsán egy ideig még nem számíthat jelentős haszonra, hiszen különben a két bank sem adta volna el a részvényeit. „A sertés is egy biológiai gép. Kukoricát emészt meg a disznó, húst, zsírt kapunk vissza. Méltóztassanak elhinni, hogy ma a sertés nagyon rossz gép. Ma 4-5 métermázsa kukoricát mint kalóriát fogyaszt el és a mennyiségnek nem kapom vissza, csak egyötöd-egyhatod részét [...] már pedig 15-20 százalékkal dolgozó gép, egy csapnivalóan rossz gép. A német biológusok a hizlalásnál olyan szisztémákat ismernek, amelyek révén 20-32 százalékos határfokkal dolgoznak.”⁹⁹ A bankok is a hizlalási konjunktúra megtorpanása miatt lecsökkent jövedelmezőség okán döntöttek a részvényeik áruba bocsájtása mellett. A fővárost azonban a részvények megvásárlásakor alapvetően más célok vezérelték. A Budapest közeli hizlalda amellet, hogy fontos bázisát adta a lakosság élelmezésének, a város fejlődését már jó ideje akadályozó kőbányai telep megszüntetésére is lehetőségét kínált.¹⁰⁰ Ennél is nagyobb gazdasági előnnyel kecsegtetett azonban, hogy a telep országos sertésvásári joggal, vásárpénztári jogosultsággal és exportvágóhíddal rendelkezett, s mindemellert országos monopóliumjoggal is büszkélkedhetett, vagyis a külföldi behozatal értékesítése egyedül rajta keresztül, illetve a telepen eltöltött veszteglés után történhetett. Mindezen jogosítványok birtokában Nagytétény eddig komoly (és egyben legyőzhetetlen) versenytársa volt a nagy költségekkel létesített ferencvárosi sertésvásárnak és -közvágóhídnak, sőt a főváros vásárpénztárának is, a részvénytöbbség megszerzésének fontossága ezért felülírta az üzlet rövid, sőt középtávon is megkérdőjelezhető gazdaságosságát is.

A telep az 1930-as években is csak mérsékelten prosperált. A társaságnak kétféle bevételi forrása volt. Ezek egyikét az úgynevezett akciós vagy nosztró hizlalás adta.¹⁰¹ A közhivatalnokok ellátása érdekében még 1924-ben hívta életre a

⁹⁸ Budapest Székesfőváros Statisztikai és Közgazdasági Évkönyve 1932. Bp. 1932. 462.; Bittner János hozzászólása az 1930. évi költségvetés vitáján a Pénzügyi Bizottságban. Fővárosi Közlöny, 1929. október 29. Melléklet 10.

⁹⁹ Becsey Antal hozzászólása a Pénzügyi Bizottság ülésén. Fővárosi Közlöny, 1929. október 29. Melléklet 8.

¹⁰⁰ Az 1920-as évek közepére a főváros Kőbányán folytatott sertéshizlalási akciója is megszűnt, a vásárpénztár a saját kezelésébe vette át a 8000 sertés hizlalására berendezett kőbányai hizlalókat, és azokban, illetve a saját 4000-es sertésállománnyal bíró szállásaira támaszkodva bérhizlalásba kezdett. Ennek eredményeként 28 birtokos és bérlő megbízásából 1927-ben már 11 200 sertést hizlalt és hajtott fel a budapesti sertésvásárra. A vásárpénztár ezeket a hizlalókat összesen 2 millió pengő hitellel támogatta, amivel hathatósan megnövelte a budapesti piac sertéshús-ellátottságát, ugyanakkor az ágazatot érintő nehézségek a vásárpénztár tevékenységét is jelentősen érintették.

¹⁰¹ Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 4–8.; Rosta János hozzászólása a Pénzügyi Bizottság ülésén. Fővárosi Közlöny, 1939. június 23. 929.

földművelésügyi miniszter a Magyar Sertéshizlaló és Húsipari Alkalmi Hizlalási Akciót (röviden MSHH-t), amelyet az elkövetkezendő években a nagytétényi sertéshizlalóval közösen (60–40%-os hozzájárulási arányban) működtetett. Az 1930-as évek közepén az elhanyagolható bevételeket hozó MSHH tevékenysége a telepen folyó hizlalásnak a 88%-át tette ki,¹⁰² a maradék 12%-ot pedig a saját számlás bérhizlalás adta,¹⁰³ vagyis az a tevékenység, amikor az MSHH magánfelek megbízásából piaci alapon hizlalta a vállalt sertéseket.¹⁰⁴ A kapacitásának ekkor a felét sem kihasználó sertéshizlaló forgalmának jelentős része már csak belső eladás volt, így az a ferencvárosi vásárra koncentrált.¹⁰⁵

A forgótőkehiány,¹⁰⁶ illetve az a tény, hogy a hizlalda üzleti forgalmának jelentős részét biztosító MSHH hizlalás teljesen a földművelésügyi minisztérium kezében volt, megérlelte az elhatározást, hogy a főváros (engedve az érzékelhető kormányzati nyomásnak) 1939 szeptemberében a részvények teljes átvétele mellett döntsön,¹⁰⁷ majd 1940 tavaszán egy külső körülmény, a viszonylag szerencsésen átvészelt árvíz következtében átvette tulajdonosaiktól a bérhizlalásban lévő sertéseket is. Így Nagytényben már csak a székesfőváros állományába tartozó, tehát a közellátás számára teljes mértékben igénybe vehető sertés hizott. Bár az átlakok árának folyamatos esése és az exportlehetőségek hullámozása miatt az akkor

¹⁰² Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 11.

¹⁰³ A piaci alapon zajló bérhizlalás aránya 1930-ban közel 40%-ot tett ki, majd fokozatosan csökkent, és 1935-ben érte el a minimális 12%-os szintet, ezt követően megnövekedett, de még 1938-ra sem haladta meg az összeforgalom negyedét. Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 3.

¹⁰⁴ Láng Lajos hozzászólása a közgyűlésen. Fővárosi Közlöny, 1937. július 8. 1009.

¹⁰⁵ 1934-ben 23 500 sertés 66,8%-a, 1935-ben 26 700 sertés 75%-a, 1936-ban 35 500 sertés 81,5%-a, 1937-ben 27 000 sertés 83%-a, 1938-ban pedig 26 600 sertés 70%-a belföldön került forgalomba. Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 4.

¹⁰⁶ Az 1939-ig közel 40%-os állami részesedéssel bíró Nagytétényi telep vezetésében paritásos alapon a főváros és az állam is részt vett, ugyanakkor a forgótőke biztosításában az állam tehervállalása elenyésző volt, ami kölcsönfelvétel kényszerével, és a kamatteher visszatérítésével terhelte a hizlaldát. Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 11.

¹⁰⁷ Ebben az is szerepet játszott, hogy az MSHH akció a földművelésügyi minisztérium elképzelése szerint elsősorban az agrártevékenység élénkítését célozta, vagyis nem a hizlalda felfuttatását, hanem a gazdák megsegítését. Ez pedig a dekonjunkturális időszakokban, különösen, amikor az eladási ár az előállítási költség töredékét sem fedezte, kifejezetten nagy veszteségeket eredményezett, miután a sertések vagy a takarmány beszerzők nem annak minősége, hanem (az ágazatot súlytó értékesítési válság okán) a támogatandók megsegítése irányította a folyamatot. A székesfőváros ezért éppen azt várta 1939-es részvényszerzéstől, hogy az ügyvitel racionalizálásának lehetősége meghozza majd a remélt prosperitást. Éppen ezért innentől kezdve a nosztró hizlalással szemben a bérhizlalásra került át a hangsúly. Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 11. Az 1929 után fokozódó értékesítési válságról bővebben lásd *Gunst I? Mezőgazdasági termelés i. m. 375–376.*

már hosszú évek óta deficitos vállalkozás veszteségei a második világháború alatt tovább nőttek, az üzem fenntartását a közellátási cél továbbra is indokolta, és egyben igazolta is. E feladat ellátása érdekében 1942-ben még fejlesztéseket is végrehajtottak a telepen, ekkor munkába állítva például a kukorica olaj tartalmú csírájának kivonására szolgáló csírátlanító berendezést is.¹⁰⁸

Összegzés

Annak ellenére, hogy Budapest a második világháború éveire elérte a maga elé tűzött célt, vagyis az export sertésvásár és a kiviteli joggal felruházott hizlalótelep birtokosaként a lehetőségekhez képest megnövelte a városban realizálódó húskínálatot, tevékenysége – tisztán a gazdasági eredményeket tekintve – a két világháború közötti időszak speciális gazdasági viszonyai között nem volt, és nem is lehetett sikeres.

A helyi hatóságok a lakosság ellátásának javítása terén csak minimális mozgástérrel és hatósugárral rendelkeztek. Ez már az első világháború előtti időszakra is igaz volt, de még jellemzőbbnek tekinthető a két világháború közötti évtizedekre, amikor az ország a Monarchia keretei által védett viszonyok közül kikerülve, még jobban ki volt szolgáltatva a világgazdasági folyamatoknak. A magyar mezőgazdaság – viszonylagos elmaradottsága mellett – egyszerre nézett szembe korábbi piaci elvesztésével és az így kialakuló túltermelésből és az alacsonyabb világpiaci árakból következő áreséssel, miközben a belső piac felvevőképessége is visszaesett a reálbérek csökkenése miatt. Ilyen körülmények között a fővárosnak az Osztrák–Magyar Monarchia védrendszerében kidolgozott stratégiája, amely épp a helyi kínálat megnövekedésétől várta a fogyasztói árak csökkenését, nem hozhatott eredményt. Az erre tett kísérlet kimenetelét a takarmánytermésnek és a zsír ingadozó értékesítési viszonyainak kitett hizlalási iparág helyzete maga is kétségessé tette. Ebből a szempontból a székesfőváros 75 éven át tartó kísérlete arra, hogy az ágazatot a városigazgatás szervezetébe integrálja, csak részlegesen nevezhető sikeresnek. Eredményeit leginkább a háborús években kifejtett közületi hizlalások idején hozta meg, abban viszont városi hatóságként Budapest egyedülállót alkotott.

¹⁰⁸ Előterjesztés a Magyar Sertéshizlaló és Húsipar Rt. állami tulajdonában lévő részvényeinek megvásárlása ügyében. Fővárosi Közlöny, 1939. május 23. Melléklet 9.; *Szendy Károly*: A főváros közéletmése. In: Budapest Székesfőváros Közigazgatási Évkönyve 1942. Bp. 1943. 231–232.

THE HISTORY OF SWINE FATTENING AND TRADE AT BUDAPEST
IN THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

By Laura Umbrai

SUMMARY

In the field of public food supply Budapest boasted several individual, and successful, initiatives. Confronted by the problem of rising meat prices, however, the city proved impotent and its involvement consequently long remained limited to administrative measures (concerning animal health care and market affairs). In the case of pork, no „traditional” communal factory (such as the Communal Bread Factory, the Communal Horsemeat Factory or the Communal Foodstuff Selling Factory) was set up. Yet the city did not give up the fight to extend its influence over the various segments of the sector. After the organisation of the swine market and the slaughterhouse, the idea was to dislocate the fattening farms of Kőbánya and thus to gain the right to supervise the new fattening facilities and the export market. Thus, by elevating its own swine market, which had so far only produced for the local market, to an international rank, the municipality would multiply the meat supply realised in the capital. Although, by the acquisition of the shares of the Nagytétény pig-rearing factories, the idea had been set to work by the eve of World War II, the post-1918 economic changes took the implementation of the original conception off the agenda.

